

Teoria impreviziunii din perspectiva dimensiunii economice și juridice a analizei contractului

Drd. Radu Ștefan PĂTRU¹

Rezumat

Noile realități ale secolului al XXI-lea impun o revitalizare a sistemului economic și juridic pentru a depăși efectele crizei economice. Actuala criză economică este în același timp și o provocare pentru mediul științific, care este chemat să găsească cele mai bune soluții pentru revigorarea și adaptarea principalelor instituții științifice. Pentru sistemul juridic, contractul reprezintă un factor esențial atât din punct de vedere teoretic, cât și practic, astfel încât noile dispoziții legislative apar ca fiind foarte importante. Ca studiu de caz particular, ne propunem să analizăm teoria impreviziunii atât din punct de vedere teoretic, cât și al consecințelor practice pe care le va genera reglementarea acestei instituții în peisajul legislativ intern prin prevederile Noului Cod Civil. Departate de a ne așezăm opiniilor care într-un mod energic se situează fie pentru, fie împotriva reglementării acestei teorii, acest articol se dorește a fi o analiză obiectivă a teoriei impreviziunii care reprezintă una dintre marile provocări aduse de Noul Cod Civil.

Cuvinte-cheie: analiza economică a contractelor; impreviziune; dezechilibru între contraprestațiile părților; adaptarea contractelor; noul Cod Civil

1. Analiza economică a contractului.

Privire specială asupra teoriei impreviziunii

1.1 Importanța dimensiunii economice a contractului

Pe lângă efectele negative ale crizei financiare, nu putem să nu observăm că aceasta reprezintă și o provocare pentru specialiștii zilelor noastre care vor trebui să găsească răspunsuri pentru fiecare problemă economică, juridică sau ideologică ridicată de actualul sistem.

Impasul în care se află majoritatea economiilor statelor lumii poate fi depășit prin crearea de soluții noi care să fie în consens cu noile provocări ale secolului al XXI-lea.

În ceea ce privește sistemul juridic, legiuitorii vor trebui să adapteze legislația la noul context economic, social și politic.

În contextul actual, aspectul economic apare deosebit de relevant pentru materia contractelor.²

Contractul, element indispensabil pentru activitatea civilă, cât și pentru cea comercială, reprezintă o probă esențială din examenul pe care juriștii și economiștii îl vor susține în fața noilor provocări lansate de actualul context economic și politic.

¹ Radu Ștefan Pătru – Academia de Studii Economice din București, radupatru2007@yahoo.com

² Jacques Ghestin, *Traité de droit civil. La formation du contract*, L.G.D.J., Paris, 1998.

Dreptul nu a fost privit niciodată și cu atât mai mult nu va putea fi privit acum ca fiind independent de celelalte științe, ci va trebui integrat în sistemul interdisciplinar al științelor economice și sociale.

La universitățile din S.U.A. studiul dreptului din perspectivă economică reprezintă de mult timp o tradiție, astfel încât absolvenții facultăților de drept sunt familiarizați într-un mod temeinic și cu realitățile economice nu numai cu cele juridice.

Acest fapt este esențial pentru a putea adapta instituțiile dreptului la noile cerințe de la nivelul societății, un exemplu elocvent fiind și instituția contractului care are un rol deosebit pentru refacerea urmărilor nefaste provocate de criza financiară.

Având în vedere criza financiară care a generat o instabilitate a factorului economic, părțile contractante vor trebui să analizeze foarte riguros premisele economice pe care se va baza contractul, astfel încât acordul de voință al părților să poată fi îndeplinit cu succes.

În cele ce urmează, vom analiza un aspect practic al dimensiunii economice a contractului care poate avea implicații deosebite în ceea ce privește desfășurarea înțelegerii contractuale, respectiv teoria impreviziunii.

2. Teoria impreviziunii

2.1 Scurt istoric al teoriei impreviziunii

Teoria impreviziunii are origini canonice care se regăsesc în doctrina bisericii apusene din perioada medievală, fiind reflectată în opera teologului Sf. Toma din Aquino în secolul al XIV-lea, aceasta teorie neinteresând însă preocupările juriștilor din acea perioadă.

În legislația europeană teoria impreviziunii (*rebus sic stantibus*) și-a găsit aplicarea abia după Primul Război Mondial, când omenirea, ca și acum, s-a confruntat cu o criză financiară de proporții.

În România, deși nereglementată în actualul Cod Civil, impreviziunea și-a găsit reglementarea în proiectul Noului Cod Civil unde îi sunt consacrate mai multe articole.

2.2 Regimul juridic

Forța obligatorie a contractelor presupune ca părțile contractante să își îndeplinească obligațiile contractuale, acest fapt asigurând stabilitatea și echilibrul relațiilor economice.

În cazul în care una dintre părți nu își execută obligațiile prevăzute în contract, va fi angajată răspunderea contractuală. Cu titlu de excepție, se poate prevala de răspunderea contractuală partea care a fost împiedicată din motive obiective, de niște situații excepționale, imprevizibile, să își execute obligațiile contractuale.

Pe lângă situațiile amintite, mai pot exista și alte cauze care să ducă la neexecutarea contractului de către una dintre părți.

Aceste situații țin de dimensiunea economică, și anume prăbușiri ale monedelor naționale, deprecierile semnificative ale monedelor străine, situația de criză financiară etc., fapte care pot schimba arhitectura unui contract și pot pune o parte în imposibilitatea executării contractului sau, în caz de executare, i se produce o pagubă însemnată care nu a fost prevăzută la încheierea contractului.

Considerată ca fiind o excepție de la principiul *pacta sunt servanda*, teoria impreviziunii reprezintă revizuirea efectelor actului juridic din cauza ruperii echilibrului contractual în urma schimbării împrejurărilor avute în vedere de părți în momentul încheierii actului juridic, deoarece se ajunge ca efectele actului juridic să fie altele decât cele pe care părțile, în momentul încheierii respectivului act, au înțeles să le stabilească și care să fie obligatorii pentru ele³.

Impreviziunea ar urma să se aplice pentru contractele cu titlu oneros, comutative și cu executare succesivă ori afectate de un termen suspensiv de executare⁴.

Impreviziunea se datorează unor probleme de ordin economic și financiar care nu au putut fi prevăzute de către ambele părți.

De asemenea, prejudiciul pe care îl suferă sau este pe cale de a-l suferi o parte apare după încheierea contractului⁵.

În literatura de specialitate mai veche, pentru explicarea naturii juridice a teoriei impreviziunii s-au conturat două concepții⁶. Într-o primă opinie, care reprezintă și opinia majoritară, teoria impreviziunii apare ca fiind rezultatul schimbării realităților economice existente la momentul încheierii contractului.

Având în vedere că schimbarea situației financiare a uneia dintre părți poate deturna scopul pentru care acea parte a încheiat contractul, se cuvine ca, în situația existenței unei vădite disproporții între dispozițiile inițiale ale contractului și cele apărute pe parcurs, să se revizuiască dispozițiile contractuale astfel încât scopul contractului să fie atins de către ambele părți.

Cea de-a doua opinie prezintă teoria impreviziunii ca o extindere a forței majore, asimilând ipoteza imposibilității absolute de executare a contractului cu ipoteza dificultății executării lui datorate unei vădite disproporții între contraprestații, apărute pe parcursul executării și care nu a fost prevăzută în momentul încheierii contractului.

Tot pe acest temei, se susține că nu ar fi exclusă nicio “*actio de in rem verso*”, introdusă de partea care acuză disproporția vadită între contraprestații.

În literatura juridică recentă, având în vedere noile tendințe ale dreptului civil, teoriei impreviziunii i se propun și alte explicații.

³ Gabriel Boroi, *Drept Civil, Partea Generală, Persoanele*, Editura All Beck, București, 2001, p. 156.

⁴ Liviu Pop, *Drept Civil, Teoria generală a obligațiilor*, Editura Lumina Lex, București, 1998, p. 68-69.

⁵ Liviu Pop, *Tratat de Drept Civil. Obligațiile. Volumul II. Contractul*. Editura Universul Juridic, București, 2009, p. 534.

⁶ Gheorghe Beleiu, *Teoria impreviziunii-rebus sic standibus*, în revista „Dreptul” nr. 10-11 din 1993, pp. 34-36

Astfel, într-o opinie, teoria impreviziunii a fost fundamentată pe abuzul de drept, considerându-se că dacă o parte solicită celeilalte părți să-și execute prestația în condițiile în care urmările ar cauza prejudicierea gravă a debitorului, se poate invoca abuzul de drept din partea creditorului.

De asemenea, s-a considerat că teoria impreviziunii are drept temei principiul bunei credințe și al echității sau că se fundamentează pe necesitatea asigurării echilibrului între just și util⁷.

Nu în ultimul rând, amintim că susținătorii teoriei solidarismului contractual consideră teoria impreviziunii în deplin consens cu ideea de solidarism contractual, deoarece prin intermediul acesteia se pot concilia interesele părților contractante, care, deși sunt opuse, prin realizarea lor asigură scopul pentru care a fost încheiat contractul⁸.

În legislația română, teoria impreviziunii nu a fost reglementată din cauza consacării principiului nominalismului monetar în virtutea căruia puterea de plată a banilor rămâne constantă, nefiind influențată de puterea de cumpărare care poate varia în funcție de contextul economic.

În baza acestui principiu se considera că debitorul va fi obligat să își achite datoria față de creditor cu suma nominală la care este obligat.

Acest principiu își găsește reglementarea în art. 1578 din Codul Civil: "Obligația ce rezultă din împrumut în bani este totdeauna pentru aceeași sumă numerică arătată în contract.

Întâmplându-se o sporire sau o scădere a prețului monedelor, înainte de a sosi epoca plății, debitorul trebuie să restituie suma numerică împrumutată și nu este obligat a restitui această sumă decât în speciile aflătoare în curs în momentul plății".

Dacă la momentul redactării actualului Cod Civil, rațiunile economice, sociale și juridice au făcut ca principiul nominalismului contractual să fie reglementat printr-o normă cu caracter imperativ, actualul context pare favorabil spre o reglementare printr-o dispoziție supletivă a principiului nominalismului monetar.

În acest context, în legislația noastră există anumite situații când teoria impreviziunii este reglementată ca atare: de exemplu, art. 43 alin 3 din Legea nr. 8/1996, menționează că „în cazul unei disproporții evidente între remunerația autorului operei și beneficiile celui care a obținut cesiunea drepturilor patrimoniale, autorul poate solicita organelor jurisdicționale competente revizuirea contractului sau mărirea convenabilă a remunerației”.

De asemenea, Ordonanța 42/1997, în articolul 60 alin (2), prevede că: „organele de jurisdicție pot majora retribuiția convențională convenită salvatorilor în cazurile în care meritele acestora au fost mai mari decât cele estimate în contract, atunci când condițiile de salvare au fost mai grele și unele cheltuieli mai mari decât cele prevăzute, sau când partea salvată a ascuns situația reală în care se află”.

⁷ Jacques Ghestin, Christophe Jamin, Marc Billiau, *Traite de droit civil. Les effets du contract*, 3e édition, L.G.D.J., Paris, 2001, pp. 408-409.

⁸ Liviu Pop, *op. cit.*, p. 538.

În proiectul Noului Cod Civil, teoria impreviziunii își va găsi sediul juridic la articolul 1271, fiind reglementată în premieră, în mod expres, în peisajul legislativ român.

Conform proiectului legii pentru punerea în aplicare a Legii nr. 287/2009, articolul 1271 va avea următorul conținut:

(1) Părțile sunt ținute să își execute obligațiile, chiar dacă executarea lor a devenit mai oneroasă, fie datorită creșterii costurilor executării propriei obligații, fie datorită scăderii valorii contraprestației.

(2) Cu toate acestea, dacă executarea contractului a devenit excesiv de oneroasă datorită unei schimbări excepționale a împrejurărilor care ar face vădit injustă obligarea debitorului la executarea obligației, instanța poate să dispună:

- a) adaptarea contractului pentru a distribui în mod echitabil între părți pierderile și beneficiile ce rezultă din schimbarea împrejurărilor;
- b) încetarea contractului la momentul și în condițiile pe care le stabilește.

(3) Dispozițiile alin.(2) sunt aplicabile numai dacă:

- a) schimbarea împrejurărilor a intervenit după încheierea contractului;
- b) schimbarea împrejurărilor, precum și întinderea acesteia nu au fost și nici nu puteau fi avute în vedere de către debitor, în mod rezonabil, în momentul încheierii contractului;
- c) debitorul nu și-a asumat riscul schimbării împrejurărilor și nici nu putea fi în mod rezonabil considerat că și-ar fi asumat acest risc;
- d) debitorul a încercat, într-un termen rezonabil și cu bună-credință, negocierea adaptării rezonabile și echitabile a contractului.”

Această nouă formă a articolului 1271 se dorește a fi o îmbunătățire a articolului 1271 din Legea nr. 287/2009 (Codul Civil), care reglementează impreviziunea într-un mod care nu se află la adăpostul criticilor și a interpretărilor abuzive.

De altfel, în literatura de specialitate s-au conturat și opinii împotriva includerii teoriei impreviziunii în Noul Cod Civil, ținându-se cont de aspecte privind urmările concrete ale reglementării impreviziunii și de detalii privind dreptul comparat.

Astfel, se consideră că aplicarea teoriei impreviziunii și a clauzelor de hardship vor afecta încrederea reciprocă a cocontractanților⁹.

Totodată, același autor se întreabă dacă nu cumva aplicarea teoriei impreviziunii ar avea un impact negativ asupra instituției creditului¹⁰.

Conform noii propuneri legislative, teoria impreviziunii se va aplica doar în situația în care debitorul nu și-a asumat riscul schimbării împrejurărilor și nici nu putea fi în mod rezonabil considerat că și-ar fi asumat acest risc.

Așadar, riscul impreviziunii ar putea fi înlăturat de către părți prin inserarea în contract a unor clauze de indexare.

⁹ Dumitru Dobrev, „Impreviziunea, o cutie a Pandorei în Noul Cod Civil?”, în *Noul Cod Civil al României, Comentarii*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Universul Juridic, București, 2011, p. 215.

¹⁰ *Ibidem*, p. 219.

Prin clauzele de indexare se reevaluează în mod automat prestațiile în funcție de variația unui indice de referință stabilit prin clauza sau convenția de indexare, pentru acoperirea deprecierei monedei în care se face plata¹¹.

În același timp, părțile pot insera în contract și așa-numitele clauze de hardship care asigură reevaluarea și revizuirea situației contractuale.

Clauzele de hardship sunt acele convenții în virtutea cărora părțile contractante se obligă să revizuiască obligațiile contractuale în situația în care echilibrul contractual este afectat de anumite circumstanțe obiective de natură economică sau monetară.

2.3 Momentul impreviziunii

Momentul disproporției vădite dintre contraprestații, care justifică invocarea teoriei impreviziunii, are un rol deosebit, deoarece prin aceasta se face deosebirea dintre impreviziune și alte instituții juridice, cum ar fi leziunea.

După cum am amintit, disproporția apare pe parcursul executării contractului și nu la momentul încheierii acestuia, fapt care diferențiază impreviziunea de leziune.

2.4 Proba imprevizibilului

Dacă instanța va fi chemată să realizeze adaptarea contractului, într-o primă fază va trebui să se probeze faptul că dispozițiile contractuale au fost influențate într-un mod semnificativ de anumite aspecte obiective care nu puteau fi prevăzute de părți.

Modificarea trebuie să fie notabilă pentru economia contractului și nu trebuie să se reducă doar la o simplă fluctuație monetară sau o neînsemnată variațiune a unor împrejurări economice.

În cea de-a doua etapă a administrării probatoriului va trebui dovedit faptul că dezechilibrul dintre contraprestațiile părților nu putea fi prevenit.

În această situație se vor putea invoca chiar și prezumțiile, ținându-se cont și de principiul „bonus pater familias”, prin care părțile trebuie să dea dovadă de maximă diligență în ceea ce privește negocierea unor acte juridice care sunt izvoare de obligații.

Totuși și cu aceste două circumstanțe considerăm că misiunea instanței nu va fi ușoară și că va trebui să aprecieze în funcție de fiecare speță în parte. De exemplu, într-un contract de prestări servicii, dacă prețul echipamentelor a crescut cu 50% se pune întrebarea în ce condiții furnizorul ar fi putut să anticipeze acest aspect și când anume nu i se poate imputa neanticiparea evoluției prețului pieței.

Un ultim aspect care va trebui dovedit și care considerăm ca va fi și cel mai greu de probat este acela al obligației excesive pentru una dintre părți.

Este de necontestat faptul că, în activitatea sa, comerciantul poate înregistra atât câștiguri, cât și pierderi; de altfel, în funcție de modul cum își

¹¹ Liviu Pop, *op. cit.*, p. 534.

gestionează balanța dintre câștiguri și pierderi el poate fi considerat un comerciant bun sau nu.

Având în vedere multitudinea contractelor și varietatea sumelor de bani care fac obiectul contractelor, este cu adevărat imposibil să se stabilească niște marje în care să se poată afirma că obligația contractuală a devenit excesivă pentru una dintre părți.

Ca și în cazul precedent, instanța va analiza de la caz la caz dacă sunt întrunite circumstanțele pentru a considera că un contract trebuie negociat datorită unei creșteri majore și imprevizibile a obligațiilor față de o parte.

În literatura de specialitate, se consideră că se poate califica o obligație drept excesivă, atunci când reiese cu claritate că una dintre părți nu ar fi contractat dacă ar fi prevăzut această situație înaintea încheierii contractului.

Putem afirma, așadar, că prejudiciul suferit de una dintre părți va trebui să fie unul major pentru ca instanța să adapteze contractul sau chiar să dispună încetarea sa.

3. Considerațiuni finale

Reglementarea impreviziunii în Noul Cod Civil constituie cu siguranță una dintre marile provocări aduse de legiuitor în legislația civilă a României.

Fără să ne situăm de partea susținătorilor entuziaști ai acestei teorii¹² sau de partea celor care o contestă într-un mod energic,¹³ considerăm că teoria impreviziunii își va susține examenul eficacității sale prin prisma soluțiilor jurisprudenței, care vor fi date în spețe ce vor permite aplicarea acestei teorii.

Folosit ca un mijloc de aliniere a realităților economice și juridice la noile provocări ale secolului al XXI-lea, teoria impreviziunii se dorește a fi o soluție viabilă pentru asigurarea finalizării a cât mai multor contracte a căror realizare este periclitată de existența unui dezechilibru major între contraprestațiile părților, apărut după momentul încheierii contractului.

Cu toate acestea, adaptarea teoriei impreviziunii sistemului nostru de drept nu se anunță a fi una ușoară, deoarece implementarea acestei teorii se va suprapune cu regimul juridic al altor instituții de drept sau economice, precum creditul, de exemplu, regim care nu trebuie afectat.

Considerăm că va fi un examen atât pentru participanții la viața economică și juridică, cât și pentru instanțele de judecată, care vor trebui să se pronunțe cu imparțialitate și profesionalism când vor fi chemate să aprecieze adaptarea contractelor.

¹² Cristina Elisabeta Zamsa, *Teoria impreviziunii. Studiu de doctrină și jurisprudență*. Editura Hamangiu, București, 2006.

¹³ Dumitru Dobrev, *op. cit.*

Bibliografie

1. Jacques Ghestin, *Traite de droit civil. La formation du contract*, L.G.D.J., Paris, 1998.
2. Gabriel Boroi, *Drept Civil, Partea Generală, Persoanele*, Editura All Beck, București, 2001.
3. Liviu Pop, *Drept Civil, Teoria Generală a Obligațiilor*, Editura Lumina Lex, București, 1998.
4. Liviu Pop, *Tratat de Drept Civil. Obligațiile. Volumul II. Contractul*. Editura Universul Juridic, București, 2009.
5. Gheorghe Beleiu, *Teoria impreviziunii-rebus sic stantibus*, în revista "Dreptul" nr. 10-11 din 1993.
6. Jacques Ghestin, Christophe Jamin, Marc Billiau, *Traite de droit civil. Les effects du contract*, 3e édition, L.G.D.J., Paris, 2001.
7. Dumitru Dobrev, *Impreviziunea, o cutie a Pandorei în Noul Cod Civil?*, în Noul Cod Civil al României, Comentarii, ediția a II-a revăzută și adăugită, Universul Juridic, București, 2011.
8. Cristina Elisabeta Zamsa, *Teoria impreviziunii. Studiu de doctrină și jurisprudență*. Editura Hamangiu, București, 2006.